

Stjepan Tomaš

SIROVE STRASTI

Sjedeći s plavokosim Nizozemcem Jorgom Luneburgom na stražnjem sjedalu zatvorenoga vojnog vozila, kojemu se na bokovima isticao velikim bijelim slovima natpis UNTAES¹, i predstavnikom Vladinog ureda², u pratnji kamiona krcatog vojnicima s otkočenim oružjem (prizor koji je neumoljivo podsjećao na dane Domovinskog rata), slikar Dinko Župan osjećao se sigurnim iako nije uspijevao odagnati sjećanje na Jorgove zemljake koji godinu dana ranije, mnogo bolje naoružani, nisu zaštitili izbjegle muslimane u Srebrenici.

Trebalo bi od srebra izliti zvona.

Ali Baranja nije istočna Bosna, tješio se, a i Baranjci koji su nekoliko pobunjeničkih godina više vjerovali u rat nego u mir bacili su puške u trnje (što je eufemizam za skrivanje oružja u tajnim skloništima), pa je siguran ulazak u Baranju bilo samo pitanje vremena.

Dinko nije volio »untaesovce« ali je prvi put za nekoliko minulih godina povjerovao da u Baranju nisu došli kao avanturisti koji u nedostatku većih uzbuđenja po cijeli dan igraju nogomet sa seoskim mladićima, a večeri provode s lakim ženama koje pristižu iz Ukrajine, već su ovdje i u jednoj plemenitijoj misiji, čiji je vidljivi izraz bio i vraćanje Dinkovih slika koje su ostale u njegovoj obiteljskoj kući u Bilju, nedavno pronađenih u Belom Manastiru.

1 Siječnja 1996. Vijeće sigurnosti UN-a svojom je rezolucijom, br. 1037 uspostavilo UNTAES, s ciljem da se područje istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema vrati, mirnim putem, u ustavnopravni poredak RH.

2 Za uspostavu hrvatske vlasti u Podunavlju osnovan je i Vladin ured u Osijeku.

Putovanje Od Osijeka do Belog Manastira, kamo su krenuli, traje tridesetak minuta, jurećim bojnim kolima i manje.

Preljeće ih kormoran, zaštitni znak Baranje, kojeg Mađari nazivaju veliki crni vojnik. Nije to, međutim, nikakav veliki crni vojnik, već običan razbojnik, crno-smeđeg perja, impresivan letač u zraku ali nespretna ptičurina na tlu. To je okretan i vješt gnjurac u vodi kojeg uporno progone kopačevski ribari jer jata kormorana mogu dnevno pojesti i nekoliko tona ribe.

Iako je Baranja šaptom pala, o njezinom se padu šaputalo dva tjedna. U drugoj polovici kolovoza 91. zaposjednuti su krajevi uz Dunav, sedam dana kasnije i središnji dio Baranje, a već početkom rujna »osloboditelji« su, bez otpora, ušli i u Bilje. Tiho, tako tiho da ih Dinko, gluh na takvu vrstu opasnosti, nije čuo. Prenuo se tek kada su mu kundakom zakucali na vrata i u njegovu vrtu započeli kopati prvi obrambeni bedem-grudobran kakve su nekoć kopali u jugoslavenskoj vojsci.

Njihovo kucanje odjekivalo mu je u ušima za sve vrijeme dok je, bježeći, pretrčavao put dug četiri-pet kilometara, od Bilja do Drave: kroz topolik, kroz šaš, kroz šikaru, kroz gusto raslinje, jer samo je još za trk bilo vremena (svojim bi »Harley Dawidsonom« ovaj put prešao za nekoliko minuta).

Iako slab plivač, bez razmišljanja je zaplivaio mutnom rijekom, ljeti plitkom ali uvijek virovitom (kao orijentir poslužio mu je osvijetljeni hotel »Osijek« na suprotnoj dravskoj obali u koji je neprekidno zurio, nastojeći isplivati točno njemu nasuprot), ali nije se uspio odhrvati riječnoj matici, pa ga je ona odnijela nekoliko kilometara nizvodno. I kad je u ranim jutarnjim satima isplivao na desnoj obali Drave, znojan, blatan i preumoran, drhtureći spasonosno, pred vratima stana u koji je smjestio ranije izbjeglu ženu (ona je prepoznala nagoviještene događaje i pravovremeno naslutila opasnost uočljivu svima osim Dinku), dugo nije uspio suvislo objasniti što se čuvaru ognjišta dogodilo zadnjih nekoliko sati, jer to ni sam još dugo ne će shvatiti.

Sljedećih pet godina promatrat će Dinko Bilje danju, ili za vedrih prozirnih noći, s terase dvanaesterokatnice u kojoj je stanovao, snažnim vojnim dalekozorom. Vidjet će svoje selo kao na dlanu.

Na tuđem dlanu koji se sve više stezao u prijeteću pesnicu.

Prvih je nekoliko dana vidio osvijetljene prozore zaposjednutih kuća, najprije zamračene plastičnim folijama koje su, izderane vjetrovima i kišama, kasnije zamijenjene ivericom.

Bila sam staklo, sada sam iverica, ali opet ću biti staklo

Neprekidno je sanjao isti san: promatra bespomoćno kako s njegove kuće odnose crijep, vade prozore iz okvira; kako joj se runi boja i žbuka sa zidova, a kiša natapa parket (koji je svojim nespretnim rukama sam postavljao). Sanjao je da se urušavaju zidovi njegova doma, da zahrđalo cvile vrata na rasklimanim šarkama, da se u odajama legu zmije i štakori, a po uglovima pauci razapinju srebrnaste mreže. Vidio je, kao na javi, vrt zarastao u travu i korov, a on izlazi na dvorište, postavlja štafelaj i slika razvaline. Pokušava slikom sačuvati kuću, ali ruka mu je otežala, ne uspijeva povući niti jedan potez kistom.

Izložba koju je pripremao za kraj godine u biljskom Dvorcu (nekoć Eugena Savojskog) bila je razlog Dinkova oklijevanja — kako povjerovati da će mu nauditi oni s kojima je odrastao i desetljećima živio u istom selu! Prevario se. Tako je četrdeset odabranih slika, nastalih zadnjih deset godina intenzivnog rada, različitih veličina i motiva, uokvirenih u jeftinim blind-okvirima, ostalo na podu sobe — ateljea, uz dvadesetak od tri stotine grafika, stotinjak kataloga i promidžbene plakate, na kojima je samozadovoljno pozirao uz svoje djelo: osmiheja skrivenog dugom crnom bradom (gotovo identična fotografija bit će objavljena pet godina kasnije u lokalnim novinama, uz članak kojim je najavljena akcija vraćanja umjetničkog blaga njegovom vlasniku. Tek izraz slikareva lica je ponešto ozbiljniji, a brada i kosa prošarani vidljivim bijelim dlačicama).

U početku bijaše žuto... Zašto je baš žuto na mjestima na kojima se boja rađa, gdje nastaje život, gdje se akumulira energija? Ali i na mjestu je na kojemu se život prekida! Nije li baš žuto ishodišna boja?

Ugledni akademski slikar brzo se snašao u Osijeku. Zaposlio se kao predavač na Pedagoškom fakultetu, a u slobodno je vrijeme slikao u svom novom ateljeu, u podrumskoj prostoriji predviđenoj za zimnicu.

Kad slika, gleda u prljavi podrumski zid, u kace s kupusom, vreće krumpira i vijence crvenog luka, ali vidi Baranju. Ruka slijedi unutarnji vid, iskustvo i bogatstvo onogavnog promatranja, iz djetinjstva, kad se nesvjesno upijaju najsnažniji dojmovi. Promatra smeđe gradske krovove i vedute Turde, a vidi vodu na Puškašu koju je uzburkao smuč oko panja. Promatra slavonski pejzaž, ali j a k i m r k i d i j a l o g vodi s Baranjom.

Kad god bi sišao u maleni podrum, krenuo bi u potragu za izgubljenim slikama. Čitao je *Old Timer praxis*, *Clasik racer*, odlazio Vuletu, sinu vlasnika Auto-salona »Vuletić«, prodavaonice novih i rabljenih automobila, motociklistu-trkaču na stazama od Hochenheim, Panonia ringa i Imole do Grobnika (koji je cijeli božji dan jurcao svojim novim BMW-om gradom), s kojim se sprijateljio, sjedao na njegove oldtajmere, poput dječaka kojemu su ukrali vlastitu igračku pa ljubomorno posuđuje tuđu... Naoko, bio je čovjek koji je živio normalnim životom. Izvana se ništa nije moglo zamijetiti, ali, iznutra je bio prazan

kao soba iz koje su netom iznijeli mrtvaca.

Prešli su dravski most i već su nadomak Bilju. U prsima mu je tutnjalo nespokojstvo, uznemireno srce podrhtavalo je kao brzino-mjer »Harleya«, titralo kao magnetska igla, neprekidno pokazujući smjer sjever — Bilje, ali nije se usudio zatražiti da se makar i minutu zaustave pred njegovom kućom, pokraj koje će se provesti, da joj prijeđe prag, da zakorači unutra, kako bi provjerio je li tuđa brava na njegovim vratima.

Zdravko Dvojković bio je svojevremeno kustos vukovarskog Gradskog muzeja. Jednom se, kao član Povjerenstva za mirnu reintegraciju privremeno zaposjednutog Podunavlja, našao u oklopnjaku, također sa članovima »međunarodne zajednice«, i zamolio svojim srednjoškolskim engleskim jezikom Vođu da uspore vožnju Vukovarom. Uskoro će se naći na početku njegove ulice, proći će pokraj njegove kuće, neka uspore ako ne mogu ili ne žele stati, samo da je zagrlj jednim pogledom. Suputnici su ga razumjeli. Ne će se zaustaviti ali usporit će vožnju... I doista, vozili su usporeno, milili su, ali Dvojković nikako da ugleda svoju kuću. A nije ju mogao ugledati jer je bila do temelja razrušena... Nije bilo više od pola ulice, pa ni njegove kuće.

Nedirnuto je bilo jedino modro nebo nad Vukovarom...

Plakao je dugo i bez stida, oslonjen o rame Kishorea Mandhyana, Indijca koji je pripovijedao kako se dan ranije vratio iz Indije i obredno se okupao u Gangesu.

Do jučer pročišćen i čist, dan kasnije do koljena u govnama.

— Baranja je kao moja Nizozemska — reče simpatični Jorg promatrajući zapuštena polja pokraj kojih su prolazili.

— Ova su minirana — reče Dinko.

Nizozemac sućutno klimne glavom.

Nema u Hrvatskoj tako tamne zemlje, tako mrke vode i tako zagasitih nebesa kao u Baranji. Ali iz te tamne zemlje sijeva žito zlatom kakvo se ne viđa svagdje. Ali iz te mrke vode svijetle ribe i vodozemci kakve ne vidamo svaki dan pred okom. Ali preko tih zagasitih nebesa blistaju nad glavom ptice kakve možemo samo sanjati... Baranja! Kraj tako jak da su dovoljna dva, tri jablana, tri, četiri gavrana, da satru čovjeka.

Za minulih pet godina Dinko se tisuću puta zapitao što se dogodilo s njegovim umjetninama: uvečer, prije nego bi usnuo, ujutro, čim bi otvorio oči, barem desetak puta dnevno. Izmišljao je bezbrojne mogućnosti spašavanja svojih slika. Nije o njima ništa uspio doznati jer je Baranja pet godina živjela kao ptica u krletki. Rijetke, prerijetke novosti mogao je čuti samo pri slučajnim susretima s prijateljima ili znancima na tržnici u Harkanju, Siklošu ili Pečuhu, gdje je bilo najviše izbjeglih Baranjaca, ali od njih nitko ništa nije znao o njegovim slikama.

Il i mu ništa nisu htjeli reći.

— Da mi ostave samo jednu sliku — govorio je djetinjasto Vuletu, — da vidiš kako sam slikao u Baranji, da mi ostave samo mog »Harleya!

Vule se nije razumio u slikarstvo, ali strah od gubitka oldtajmera je shvaćao.

»Harley« je putovao četiri mjeseca iz dalekog Honolulua, s Hawaia (tada ga se nije moglo kupiti na europskom tržištu). Prevožen je putem dugim stotinu i dvadeset dana. Najprije do riječke luke, u kojoj ga zbog carinskih zavrzlama nisu htjeli iskrcati, potom do Amsterdama, pa preko Salzburga, Ljubljane i Zagreba odakle je — kao lutajući Holanđanin — dospio u Osijek.

Jednoga dana, kada je lipanjski crveni pijetao žestoko ključao po nategnutoj tendi ispod koje su sjedili uz piće, Vule je rekao Dinku, glasom nemarnim kao da govori o lošem konjaku, da je svojevremeno razgovarao sa svojim baranjskim prijateljem, Ilijom Džambasom, zvanim Mafijaš, koji zna sve što se događa u ravnoj zemlji Baranji. On je dobio zadatak da krene u potragu za Dinkovim slikama. Doznao je gdje se nalaze i Dinko može otići po njih, ako želi.

*Kao studena voda žednu grlu,
tako je dobra vijest iz zemlje daleke.*

— Ružno je šaliti se s jednim opljačkanim prognanikom — odgovorio mu je Dinko ispijajući piće. Nije ga shvaćao ozbiljno. Već ga dugo nitko ništa nije pitao o njegovim željama.

— Šališ se.

— Ne šalim se.

Dinko ga je promatrao s nevjericom.

— Tvoje su slike kod jednog baranjskog umjetnika, kod nekog Majstorovića — Vule je odgovorio na njegovo neizgovoreno pitanje.

Dinko uoči kako je Vule lijep čovjek. Smiješno je reći za postarijeg momka, povijena stasa, pubertetskim prištićima osutog lica, da je lijep, ali Dinko je odjedanput uočio unutarnju ljepotu kojom je Vule zračio. Uzeo je salvetu, kad već nije imao štafelaj: izradit će njegov kroki za nekoliko minuta, kasnije i portret. Slikat će ga. Kako već ranije nije uočio pravilne crte njegova lica, rimski nos, robustno naglašenu bradu?

— Da sjednemo — predloži (dotada su stajali). Dinko naruči novu rundu pića. — Pričaj! — izgovori molećivo. Želio je još jedanput čuti blagu vijest.

Vule mu je prepričao razgovor s Džambasom, koji je on slušao kao fantastičnu priču. Baranjski mafijaš znao je sve ne samo o »nekretninama« iz kuća izbjeglih i prognanih nego i o pokretnim stvarima, kao što su slike, automobili i motocikli kojima su promijenjeni vlasnici.

— Koliko je slika sačuvano?

— To ćeš uskoro saznati.

— Znači, moje slike nisu u Novom Sadu, nisu u Beogradu, nisu širom svijeta?!

— Ne pretjeruj — prizemljivao ga je Vule, uzletjelog. — Nije to vučedolska Golubica. U Novom Sadu čuva se blago iz vukovarskog muzeja. — Majstorović kaže da te poznaje... da i ti njega poznaješ.

— Znam Majstorovića, zvanog Majstor. Upoznali smo se svojedobno na jednoj Baranjskoj umjetničkoj koloniji... Slikar je — amater. On je, kažeš, skrbio o mojim slikama!? Ali on nema pojma o umjetnosti! Pod bisere bi mu mogao staklene perle podmetnuti... Majstor skuplja drvlje i kamenje, naplavine koje Dunav izbaci na obalu... Uglavnom korijenje, koje vrti satima u ruci i namješta u »prirodni« položaj, pa ga zatim nazove »Žena koja spava« ili »Ribolovac«. Priroda oblikuje, on potpisuje... Vidio sam ga kako radi u Koloniji... On voli umjetnost, ali ju ne razumije.

— Sačuvao je tvoje djelo.

— Otkada to znaš?

— Već neko vrijeme, ali dobru sam vijest dugo provjeravao, da se ne uzraduješ uzalud. Znam koliko ti znače te slike. Prije nekoliko dana čuo sam se ponovno s Džambasom... Uskoro ćeš ih moći otkupiti!

— Otkupiti? Svoje ću vlastite slike uskoro moći otkupiti?

Ili otmi, il za blago kupi.

— Pa da... Mafijaš ucjenjuje, ne poklanja.

— Još ću mu morati biti zahvalan što će mi ih prodati.

— Ne ćeš mu se morati zahvaljivati, samo platiti.

— Koliko?

— Pet tisuća njemačkih maraka, ali one su neprocjenjive, zar ne?

— Za mene jesu. A kako da uđem u Baranju? Nisam ptica.

— Pokreni nebo i zemlju, UNTAES, grad, županiju. Traži da ti se omogući odlazak u Baranju, u »Srpsku oblast Slavonija, Baranja i zapadni Srem«, u »Područje pod privremenom upravom UNTAES-a«, kako li se već zove.

— Ne će se oni time baviti. Ima UNTAES važnijeg posla.

Što hrvatska vlast čini da bi se vratile ikone pokradene iz srpskih manastira, koje se krčme u Londonu, o čemu je ovih dana pisao i londonski »Times«, pa tako netragom nestaju najveće svetinje srpske duhovnosti.

— Pokušaj. Humani, kakvi jesu, pokazat će da se brinu o ljudima: ovdje su ne samo da vrate Baranju Hrvatskoj nego i tebi ukradene slike. To će im poslužiti u promidžbene svrhe.

— Svejedno mi je za što će im poslužiti, samo da ih ponovno ugledam.

Onda Vule ponovno bljesne unutarnjom ljepotom.

— I tvoj »Harley« je pronađen.

— »Harley«?

Dinko nije imao automobil. Svojevremeno je prodao novu Opel-vectru i desetak slika da bi kupio »najbolji motocikl na svijetu«.

— Gdje, kod koga?

— Džambas ga je pronašao kod jednog Ciganina, u Batini. Srećom, Cigo nije znao što voza po Baranji. Da je znao kako to nije starudija, nego skupocjeni oldtajmer, već bi ga odavno unovčio. Majstorović je dobio zadatak da ode po njega.

— Daj da te poljubim.

— Ljubit ćeš se s Majstorom... Još nešto, Džambasov je brat bolestan, a ne može nabaviti lijek u »Oblasti«.

— Reći ćeš mi od čega boluje, pa ću otići liječniku. To ne će biti problem.

— Imaš li novaca za otkup?

— Imam. Upravo sam dobio honorar od Hrvatskoga narodnog kazališta, restaurirao sam im interijer.

Sljedećih je nekoliko tjedana Dinko hodočastio po kafkijanskim Vladinim gradskim i županijskim kancelarijama. Skeptičan: hoće li oni koji su ratu navijestili mir krenuti s njim u akciju vraćanja umjetnina? A potom: u kakvom će ih stanju zateći?

Imao je sreće. Upoznao je Jorga Luneburga koji je negdje u južnoj Nizozemskoj također slikao: vjetrenjače, mljekarice, kanale za odvodnjavanje, nepregledna polja tulipana.

Jorgov Brabant kao Dinkova Baranja.

U Beli Manastir nisu se vozili glavnom, već sporednom cestom — uz pustare

Jasenovac, Mirkovac, Sokolovac, Grabovac — kraste na zdravom baranjskom tijelu, zaostale još iz vremena Leopolda I. u kojima su još uvijek stanovali bezemljaši, nadničari i kubikaši. Pa iako je asfalt zakoračio među niske nastambe, a autobus svakodnevno prevozio djecu u školu i iz škole, a u vlažne su sobičke uneseni tranzistori i radio prijemnici, na njihovim se krovovima još uvijek češće viđala roda nego televizijska antena.

Napokon su u Belom Manastiru.

Vozač se zaustavio ispred samostojeće katnice (susjedi su se hitro uvukli u svoja dvorišta, kao pred nepogodom). Kuća je bila uvučena duboko u dvorište. Ispred nje dvije breze, blizanke. Ulazna kapija širom otvorena, što je ukazivalo na dobrodošlicu, i vozač uveze oklop-njak sve do ulaza u kuću. Osiguranje je ostalo ispred ulaza.

Jorg je izašao s Dinkom, pripalio cigaretu.

— Čekat ću te ovdje — rekao mu je. — Udi sam... I nemojte se potući. Vi niste ratnici, nego umjetnici — dodao je.

Dinko se posramio. Jorg se ne može načuditi što se nedaleko od njegove Nizozemske još uvijek ratuje. Nizozemci su ratove s Francuzima i Britancima odavno zaboravili.

Dinko uze vrećice s lijekovima, pomiluje njemačke novčanice u džepiću košulje i krene naprijed. Pozvonio je na ulaznim vratima, čekao nekoliko trenutaka, ali domaćin se nije pojavljivao. Kucao je

uporno (prstom, ne kundakom). Ništa. Vrata predsoblja bila su širom otvorena. Uđe. Ustakljeno predsoblje bijaše prepuno rascvjetanih oleandara, sitnih bijelih i ružičastih cvjetova. Prijede hodnik, zaustavi se na pragu poveće prostorije, dnevne sobe. U suprotnom kutu ugledao je Majstorovića. Nije ga dugo vidio, ali odmah ga je prepoznao: punašnog, plavokosog, proćelavog iznad sljepoočica. Sjedio je odjeven u ljetnu majicu, nogu prekrivenih dekom (neobično za ovo doba godine). Trljao je dlanom glatko izbrijanu bradu, ne pokazujući ni najmanje uzbuđenje. Za Dinka se to ne bi moglo reći. Bojao se da se ne sruši. Na zidu iznad Majstorovićeve glave Dinko ugleda svoja tri ulja: dva pejzaža i omaleni akt, veličine 20 x 30 cm. I uokolo, po zidovima, bile su nanizane njegove slike. Prepoznao ih je na prvi pogled: *Mrtva priroda s ogledalom*, *Mrtva priroda sa satom*, *Bastion*, *Portret crne žene*, *Crkva u Velikoj*, *Uskrsnuće*, *Cvijeće na prozoru*, *Plavi prozor*, *Sunovrat*, *Pustara Sokolovac* — soba je bila preplavljena njegovim slikama, još uvijek u okvirima u kojima ih je pripremio za izložbu. I jedan Majstorovićev »korijen«, Majstoru nadohvat ruke.

— Živ bio, Majstore! — pozdravio ga je, ne pružajući mu ruku. Nije bilo onog: *ruke širi u lice ga ljubi*, kao što je predvidio Vule.

— Zdravo, prijatelju! — Majstor je bio srdačniji. — Sjedi! — Kao da su se vidjeli prije dva dana na pecanju. Dinko je ostao stajati. U kutu sobe zamijeti svoje kiparsko kolo i štafelaj.

Nježnim čeznutljivim pogledom, s osjećajem onoga koji je imao, izgubio pa našao, milovao je svoje slike, teško se suzdržavajući da ih odmah sve ne poskida sa zidova.

— Lijepe slike — Dinko pokaže vrhom brade na tri ulja povrh Majstorovićeve glave.

— Znaš da se razumijem u umjetnost.

Nije rekao da voli umjetnost, razumije se u nju.

— Dobre su ti one slike iz »plavog razdoblja« — sudio je Majstor — one rađene širokom, energičnom gestom, bliže apstrakciji nego prepoznatljivom... Sjećam se takvih iz Baranjske umjetničke kolonije... Promatrao sam te kako radiš: gledaš zelene krošnje, zelene grmove, zelenu travu, a na slikama sve ispadne plavo. Kako to?

Mladiću, znaj, crveno je cvijeće

i uz njega zeleno lišće ide.

Ne gledaj u njem neke druge boje,

Jer tako ga oduvijek svi ljudi vide

Dinko se osmjehne zagonetno.

— Nisam imao zelene boje.

— Imao si — Majstor mu nije vjerovao.

Dinko nemarno odmahne rukom.

— Kod mene su ti slike bile sigurne — reče Majstor glasom koji štiti, ne uzima. Ili — uzima da bi sačuvao.

Dinko je klimao sumnjičavo glavom prigušujući svoje šumno disanje.

— Pogriješio sam što nisam odmah pokupio sve tvoje stvari, iz kuće i ateljea — uvijao je meko Majstor, glasom *bolji je bliski susjed nego daleki brat* — nego sam dopustio vandalima da sve razjebu — ljutio se na vandale koji sve razjebu. — Najprije ode piće iz buradi, pa automobili, pa poljoprivredni strojevi, onda namještaj, porculan. Sve — od čamca i kosilice za travu do pribora za pecanje. Uvijek nešto nekome treba. Znaš kako to ide?

— Znam — slaže Dinko jer nije znao, nikada nije pljačkao tuđe kuće i vikendice.

— Srećom, apstraktne su slike malo koga zanimale, kao i grafike. Nestali su, međutim, svi aktovi, osim ovoga koji vidiš. Za pejzaže i vedute bili su više zainteresirani... Čim sam doznao tko je uzeo koju sliku, pošao sam po kućama i otkupljivao ih... One slabije sam prodao... Za jedini preostali akt morao sam dati auspuh.

Dinko nije shvatio na koji auspuh misli.

— Ja sam uzeo samo štafelaj i kiparsko kolo. Znaš da i ja radim. Pokušao sam slikati, ali nije išlo. Skulptura je moje trajno opredjeljenje. Ubuduće ću samo kipariti — reče žmirkajući očima.

Kud pogubi od sebe boljega.

— Da. Skulptura će biti moje trajno opredjeljenje — zaključio je Majstor odlučno.

Bog je zaista matematičar, a ne slikar.

— Nekima sam i danas dužan — rekao je snuždeno. Nije navikao na dugove.

— A motocikl? Što je s mojim motociklom? — dahne Dinko.

— Njega su prvog dana odvezli, zapravo odgurali... Čuo sam tu priču u jednoj krčmi — lopov ni voziti nije umio, ali Džambas ga je pronašao. Nalazio se kod nekog Cigana u Batini... Znaš — uvjeravao ga je Majstorović — mogao sam se ja u ovom ratu obogatiti, ali karakter mi ne dopušta da uzimam tuđu muku... Ostao sam čistog

obraza... Hoćeš li popiti nešto? Izvini, zapričali smo se, ničim te ne nudim. Zašto ne sjedneš?

Odnekud se začu pet muklih otkucaja stojećeg zidnog sata, onog s *Mrtve prirode sa satom*. Dinko prepozna i sat i otkucaje.

Na okruglom stoliću, nadohvat ruke, stajala je boca rakije. Dinko se sjeti izrezbarene čuturice, sa šahovnicom, u kojoj je on čuvao piće.

— Nisam za piće — odbije Dinko.

Majstorović natoči sebi čašicu i ispije piće jednim gutljajem. Grlo suho. Suho grlo.

— Volio bih vidjeti »Harleya« — Dinko nije mogao prikriti uzbuđenje.

Majstor se smrkne. Malo bi bilo reći da je tamna sjena prekrila njegovo lice. Koža na obrazima vidno se zategnula, usne iskrivile u grču. Ispio je još jednu rakijicu.

— Volio bih vidjeti »Harleya« — ponovi Dinko.

— Kad mi je Džambas javio gdje je i zamolio me da odem po njega, nisam mogao odoljeti a da ga ne provezem prokletom Batinom...

Zla vlastelinka Vereš Marta bila je okrutna prema svojim podanicima. Doznajući za to kralj Matijaš Korvin preobukao se jednom u siromašna seljaka i krenuo u Baranju. Došavši do Dunava, namjeravao je prijeći rijeku ali kako nije imao zlatnik da njime plati prijevoz, skelar ga, po Martinoj zapovijedi, nije htio prevesti na drugu obalu. Tada se kralj zarekao da će kazniti oholu feudalku. Za njegovu je prijetnju čula Marta, sjela je uplašena u svoju kočiju i zapovjedila kočijašu da divlje potjera konje ka Dunavu... Nekoliko dana kasnije ribari su na obali pronašli samo njezin štap. Batinu po kojoj je kasnije nazvano selo.

Vule je bio u pravu. On ne voli samo njegove slike. Voli sve njegovo.

— Neka si, Majstore — prošaputa Dinko. — Tko bi odolio »Harleyu Dawidsonu«, od te mu se vožnje nisu izlizala stopala.

— Nisam trebao, nisam smio — kajao se Majstor. — To nije motocikl kakve sam dotada vozio. To je zvijer... Izvezao sam se iz Batine, pa sam krenuo blagim zavojima ka Zmajevcu i Kneževim vinogradima... Lako i nježno sam ih svladavao i začas sam bio na raskrižju za glavnu cestu. Skrenuo sam desno, prema Belom Manastiru... Dodavao sam gas, brundao je odano. A put se bestidno nudio, prazan: ni jednog vozila, ni jednih zaprežnih kola, ni jednog pješaka... Dodavao sam gas. Motor nije brujao, zujao je, prigušeno kao bumbar u suludom letu, pa sve snažnije: kao muški basovi u zboru, kao

orgulje u duboševičkoj crkvi... Postali smo jedno tijelo, laki, metalni — pripovijedao je burno proživljavajući vožnju. — Brzina se neosjetno povećavala sve dok se krošnje drveća pokraj ceste nisu stopile u zeleni zid... Znaš taj put, kako ga ne bi znao! U početku je ravan, onda blage zavoje zamijene oštri... Jedan me prevario...

Zašutio je. Dinko ga je, u sebi, molio da nastavi, da dovrši priču, da ustane i pokaže mu »Harleya«. Ako mu i nakon toga bude do priče, pričat će cijelu noć.

— Sletio sam s ceste, slomio kičmu... Oni koji su me kasnije našli i prevezli u somborsku bolnicu rekli su da je brojčanik na satu pokazivao 200 kilometara...

— Pokazivao? — Dinku je zadrhtala utroba.

— HUUU — otpuhnuo je Majstor. — Ispružio je ruku i ponovno si natočio piće. Kada se nagnuo, pokrivač mu je spuzio s koljena: sjedio je u invalidskim kolicima.

Što je Dinkova nesreća spram njegove.

— Slomio sam kičmu — ponovio je slomljenim glasom.

— A motor? — grgljao je Dinko. — Što je bilo s motorom?

— Malo se od njega moglo iskoristiti, pa sam ga prodavao u dijelovima, da bih mogao otkupiti tvoje slike... Za najbolji akt dao sam auspuh, rekao sam ti... Za gume nekoliko pejisaža, ali nisam mogao doći do ostalih aktova — vole seljaci gole žene.

Dinko osjeti blagu mučninu u želudcu.

— Donio sam za Džambasa neke lijekove — ispusti plastičnu vrećicu na pod — i marke.

Začuo je iza sebe nečije korake. Obazreo se i ugledao dvojicu vojnika, spremnih da iznesu slike.

— Kiparsko kolo ostavite Majstoru — rekao im je. — Skulptura je njegovo trajno opredjeljenje.

Vratio se Jorgu, stao šuteći uz njega. Jorg mu ponudi cigaretu, zapališe obojica. Nekoliko cigareta uzastopce.

Kada su slike bile unesene u oklopnjak, na ulaznim se vratima pojavi Majstorović. Pružio je Dinku jedan svoj »korijen«.

— Za uspomenu.

Mahnulo im je rukom na pozdrav.

— Dobar je čovjek taj Majstorović — reče Jorg.

Zamijetio je Dinkovo neraspoloženje koje je bilo vidljivo i nakon što su mu slike vraćene.

Dinko je šutio sve do ulaza u Bilje. Tada se osmjelio.

— Proći ćemo pokraj moje kuće u Bilju — reče Jorgu. — Ako biste stali samo minutu...

— Stat ćemo — obeća mu Jorg. — Neka danas tvoja sreća bude potpuna.

I kad im je Dinko rekao da se zaustave, oni se doista zaustaviše.

— Imaš pet minuta — reče Jorg. — OK?

— OK! — oglasio se i Dinko.

Klimne zadovoljno glavom i iskoči iz vozila, krene prema obližnjoj kući.

Već izdaleka je primijetio da su mu se snovi, koje je tako često sanjao, tek djelomično ostvarili: roditeljska je kuća stajala čvrsto na svojim temeljima. Nije bila razrušena. Ni staza do ulaza u nju nije bila zarasla u travu. Netko je u nju često ulazio. Ulazna vrata nisu bila zaključana i on se tomu vrlo začudio. Ubrzo je shvatio: soba u koju je ušao bila je potpuno ispražnjena. I druga, i treća. Nedostajali su i prozori.

Kao što su oči svjetiljke tijelu, tako su i prozori svjetiljke kući.

Dolazeći, nije to zamijetio jer ih je prekrivala krošnja razgranatog bagrema. Bagrem je rastao iznutra, ne izvana... Električne instalacije bile su iščupane iz zidova, lusteri su svijetlili nekom drugom. Stajao je na betonskoj ploči, ni parketa nije bilo. Netko se njime ugrijavao za hladnih zima.

U praznim sobama samo svijetli pravokutnici i kvadrati na zidu, na mjestima gdje su nekoć visjele njegove slike.

Od snova luđaci okrilate.

Sjeo je na prag kuće u kojoj se rodio. U neprirodnoj tišini udisao je vlažni miris ruine koji je nadirao iz prostorija... Sjetio se i svoje vikendice u Batini. Tko li je u njoj? Ili su je dunavski vali odnijeli, vjetri otpuhali? Sjetio se i bezrepog psića koji bi dojurio kad god bi se pojavio u vikendici. Bio je to ničiji pas, dakle svačiji, i skitao je od vikendaša do vikendaša. Svaki ga je pozivao drugim imenom, a on se svakomu odazivao... Kako je preživio zime? Da je sada pred svojom vikendicom, ne bi Bibora (tako ga je on zvao) ni prepoznao. Od malenog je psića u međuvremenu izrastao velik pas.

Duboko uzdahne zelenu vlažnu hladovinu i okrene svojoj razvalini leđa.

Pet minuta kasnije Jorg je ponovno ugledao njegovo lice, opet razočarano, ali više ga ništa nije pitao.

Na rastanku, kada su vojnici iznijeli sve slike iz vozila, Dinko se još jedanput zahvali Jorgu na svemu što je učinio za njega.

— Volio bih da uzmete jednu moju sliku, za uspomenu — rekao je.

Jorg sa zadovoljstvom prihvati ponudu.

— Po vlastitom izboru — predloži Dinko.

Jorg ih tek sada poče pažljivo razgledavati. Napokon uze jedan akt, onaj jedini preostali, onaj veličine 15 x 20 cm, žene u stojećem stavu, čvrste jabukolike guze (nalik Becićevoj ženi pred zrcalom), guze kakvu je nekoć imala Dinkova supruga, prije nego se tvrda guza opustila, a koža se namreškala poput narančine kore.

Jorg ga upitno pogleda.

Dinko klimne glavom u znak odobravanja. Neka. Naslikat će on drugi. Akt ili pejzaž, svejedno. Još dugo ne će slikati ono što gleda, već ono što vidi³.

3 *Kako je ljudski život izurgnut zaboravu i kako se događaji koji se zbivaju u vremenu zajedno s njim zaboravljaju i gube, činilo mi se vrijednim da događaj koji bi zbog našeg nehaja ostao u tami, kao vrijedan spomen sadašnjim i budućim naraštajima pismeno prikažem, ne bi li ostao poznat i upamćen.*